

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

זמן הנחת תפילין, תפילין כל היום - מקורות והערות

א. זמן הנחת תפילין בבוקר

נאמר בתורה (דברים כ"ז): "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך". "ותניא, רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפילין שבראש" (ברכות ו"א). ומפני שבתפילין נאמר 'ראייה', כלומר שצריך לראותם, קבעו חז"ל שזמן הנחת תפילין בבוקר מתחיל, "משיראה את חבירו בריחוק ארבע אמות ויכירנו" (ברכות ט"ב).

מצאנו בפוסקים מספר דעות מהו המועד המדויק של תחילת זמן הנחת תפילין¹:

השיטה המרכזית היא בין 52 דקות לשעה לפני הנץ.

יש מאחרים ל2 דקות לפני הנץ ויש מאחרים יותר ל35-40 דקות לפני הנץ.

ב. הנחת תפילין כל היום

"מצותן (של התפילין) להיותן עליו כל היום. אבל מפני שצריכין גוף נקי שלא יפיח בהם וצריך שלא יסיח דעתו מהן בעודן עליו, ואין כל אדם יכול ליזהר בהן- על כן נהגו שלא להניחן כל היום. ומכל מקום צריך כל אדם ליזהר בהן להניחן בשעת קריאת שמע ותפילה" (טור ס"י לז).

מאחר שזמן קריאת שמע ותפילה הוא זמן קצר יחסית וכל אחד יכול להיזהר בו מהיסח הדעת ולשמור על גוף נקי (ב"י שם).

השו"ע כתב שנהגו לא להניח תפילין כל היום. מאידך לשיטת הגר"א יש להניח תפילין כל היום.

למעשה, מנהג רוב העולם וביניהם גדולי ישראל, כשו"ע. אמנם, היו רבים מגדולי ישראל שנהגו לילך בתפילין כל היום והרוצה לנהוג כמותם, רשאי ואין בזה יוהרא (ובלבד שישמור על קדושת התפילין)².

מקורות והערות

1. במסכת ברכות (ט ב) שנינו: "מאימתי קורין את שמע בשחרית? משיכיר בין תכלת ללבן. רבי אליעזר אומר: בין תכלת לכרתי. (וגומרה) עד הנץ החמה. רבי יהושע אומר: עד שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות. הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, כאדם הקורא בתורה".

הגמרא מבררת: "מאי בין תכלת ללבן? אילימא בין גבבא דעמרא חיורא לגבבא דעמרא דתכלתא - הא בליליא נמי מידע ידעי! אלא: בין תכלת שבה ללבן שבה" (כלומר, ההבחנה היא לא בין שני חוטים אחד תכלת ואחד לבן אלא בין חתיכת צמר אחת שצבעה תכלת והצבע לא עלה יפה בכולה ויש בה חלקים לבנים - רש"י).

ומביאה הגמרא ברייתא: "תניא, רבי מאיר אומר: משיכיר בין זאב לכלב; רבי עקיבא אומר: בין חמור לערוד; ואחרים אומרים: משיראה את חברו רחוק ארבע אמות ויכירנו". הלכה, אומרת הגמרא: "אמר רב הונא: הלכה כאחרים. אמר אביי: לתפילין - כאחרים, לקריאת שמע - כותיקין". כלומר, זמן תפילין קודם לזמן קריאת שמע, כי מצוה להניח תפילין לפני קריאת שמע (רש"י) וזמן הנחת התפילין הוא משיכיר את חברו בריחוק ארבע אמות.

וביאר תלמידי רבנו יונה (ברכות ד ב מדפ"ר): "והטעם דתלו אותו בשיראה את חברו משום דבתפילין כתב ראייה דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וציצית שמצותו ביום כדילין (שם מג ב) מקרא דוראיתם אותו אפשר שזמן התחלתו הוא גם כן משיראה את חברו או אפשר שזמנו משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה"¹.

מיהו החבר? התוס' (ד"ה ואחרים) מביאים מהירושלמי שאי אפשר לומר שמדובר בחבר קרוב, שהרי אז מכירו ממרחק רב גם כשחשוד, מאידך אי אפשר לומר שמדובר בחבר רחוק שהרי אז אינו מכירו אפילו כשהם סמוכים זה לזה אלא אם כן יש אור רב, ולכן מבאר הירושלמי שמדובר בחבר שרגילים בו קצת.

בימינו, קשה מאוד לשער במציאות את הזמן הזה, כי כדי לכוונו בדיוק נדרשים מספר תנאים: צריך יום לא מעונן, וללא ירח, שהבדיקה תיעשה במישור ולא בהר או בעמק (ששם האור מקדים - בהר או מתעכב - בעמק) שלא יהיו פנסי רחוב וכו'. לכן, אנו סומכים על גדולי הפוסקים שעמלו וביררו את שיעור הזמן הזה ונחלקו בו לשתי דעות מרכזיות.

¹ ע"י בשנות אליהו (ברכות פ"א מ"ב) בשם הירושלמי דזמן תכלת וזמן חברו אחד הוא, וע"י בביאורים מהגר"ה למעש"ר (סי' יח) שמזה מוכח דלא כתלמידי ר' יונה. אמנם למעשה אין בזה כ"כ נפק"מ כיון שהגר"א במעש"ר (סי' יח) כתב ג"כ שהזמן הוא כאחרים.

לדעת כף החיים (סי' יח ס"ק יח) והגרי"מ טיקוצ'נסקי (ספר ארץ ישראל פ"א אות ד) - משערים שעה אחת לפני הנץ החמה - "ומנהג עיר קדשנו ירושת"ו לשער שעה אחת קודם צאת גוף השמש על הארץ" (כף החיים). "זמן עטיפת הטלית והנחת התפילין בארץ ישראל כפי שהנהיגו גאוני הספרדים קדמאי שעה אחת קודם הנץ החמה ולא דווקא שעה זמנית אלא שעה רגילה... כיון דשיעורים של יכיר את חבירו בין תכלת ללבן לא הובררו לנו לכן הנהיגו שיעור זה" (הגרי"מ טיקוצ'נסקי)

מאידך, לדעת הגר"ש סלנט הזמן הוא 52 דקות לפני הנץ החמה (עי' פסקי תשובות סי' יח הע' 37)

ויש עוד שיטות בזה בפוסקים, כפי שכתבנו בגוף ההלכה (עי' פסקי תשובות סי' יח אות ה ב בבירור כל השיטות).

2. כתב הרמב"ם (הל' תפילין פ"ד הל' כה): "קדושת תפילין קדושתן גדולה היא שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה ואינו מהרהר מחשבות רעות אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק, **לפיכך צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום שמצותן כך היא**, אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה או בלא ציצית או בלא תפילין".

אולם, הטור (סי' לז) כתב: "מצותן להיותן עליו כל היום אבל מפני שצריכין גוף נקי שלא יפיח בהם וצריך שלא יסיח דעתו מהן בעודן עליו ואין כל אדם יכול ליזהר בהן על כן נהגו שלא להניחם כל היום ומ"מ צריך כל אדם ליזהר בהן להניחן בשעת ק"ש ותפלה".

וכתב הבית יוסף שמקור דברי הטור הם ברא"ש (מסכת ר"ה פ"א סי' ה): "וכתב עוד הרא"ש דהא דאמרינן תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים לא שיהא צדיק כאלישע אלא שיוכל ליזהר משינה ומהפחה כמוהו דכיון שאירע לו נס בתפילין מסתמא היה שומרן בטהרה וכן פירשו התוספות (ד"ה כאלישע) והר"ן בפרק במה טומנין (כב ב ד"ה ומדאמר) וכתב הרא"ש (הל' תפילין סי' כח) והאידנא שאין רגילין להניחן אלא בשעת תפילה בקל יכול אדם ליזהר באותה שעה".

ועל פי זה פסק בשו"ע (סי' לז סעי' ב): "מצותן להיותם עליו כל היום, אבל מפני שצריכים גוף נקי שלא יפיח בהם ושלא יסיח דעתו מהם, ואין כל אדם יכול ליזהר בהם, נהגו שלא להניחם כל היום. ומכל מקום צריך כל אדם ליזהר בהם להיותם עליו בשעת ק"ש ותפלה".

מאידך, במעשה רב (סי' יח) מובא שדעת הגר"א הייתה שצריך ללכת עם תפילין כל היום. ובכתר ראש (הנהגות רבינו הגר"ח מוואלאזין זצ"ל סי' טו) כתוב: "עוד אמר בשם רבו הגר"א שהצטער

הרבה על הדור הזה שמבטלין עיקר המצוה דתפילין שמצותה כל היום, כידוע שבל הסמ"ג היה מסבב העולם להזהיר לכל ישראל שילבשו בגד בת ד' כנפות עם ציצית, כך אילו היה בכוחותיו היה סובב את העולם להחזיר עטרה ליושנה שיניחו ישראל תפילין כל היום, והעיקר להיזהר שלא לישן בהם, ושלא להפיח ח"ו, ובנקל יכול ליזהר ולקיים המצוה. ובכל שעה מקיים הלושבשם שמונה מצוות כדאמרו חז"ל (מנחות מד א) אמר רב ששת כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשין. וליוהרא לא חיישינן, והלוואי שגם הרואים יעשו כן, ואמר בשם רבו הגר"א ז"ל דבזמן הזה אינו שייך יוהרא ואדרבא נכון לפרסם, והרוצה להתנהג בפרישות יפרסם שרצונו לפרוש ולהצטדק, וזולת זה לא יפטר מהם. אך שלא להפליג בפרישות גאילו מובדל מן העולם. והעיקר שיהיה הכל לשם שמיים".

הגר"ש דבליצקי שליט"א אסף (בתוספת לקונטרס צבי לצדיק, הנקראת שריד מעיר עמי קיח- להלן בסוגריים ציטוטים משם) עדויות על גדולי ישראל שהלכו בתפילין כל היום ומספרם 48. ביניהם: המגיד מדובנא ("וכהאיר היום לבש טלית ותפילין והיה הולך בהם כל היום עד אחד תפילת מנחה"). אבי תנועת המוסר הגר"י מסלנט ("בנוגע לתפילין הייתה דעתו שאין להקל לא להיות מעוטר בהן כל היום"). הנצי"ב ("לא היה חולץ את תפיליו כל היום ובתפילין הגיד גם את השיעור"). האדר"ת ("זה עשירות שנים שהרגלתי את עצמי לשאת תפילין קטנים כל היום"). הגראי"ה קוק ("גם בלכתו ברחוב היה מעוטר בתפילין") והגר"מ חרל"פ ("גם היה לומד כל היום כמט מעטוף בטלית ותפילין").